

Тодор Гаджев, директор на Института по история на българската емиграция в Северна Америка „Илия Тодоров Гаджев“ (ИИБЕСА):

ВАСИЛ
НАНЧЕВ

Признаването от Скопие на истината за Гоце Делчев е положителна стъпка

- Г-н Гаджев, как ще коментирате признанието на президента на Северна Македония Стево Пендаровски, че Гоце Делчев е българин?

- Това донякъде е изненадващо, но е положителна стъпка от тяхна страна, включително и това, че и премиерът Зоран Заев продължава да се изказва положително за България. Тегърва ще очакваме обаче реакцията на научните среди там, което ще бъде важно и за работата на съвместната комисия.

По-важното обаче е да се събуди интересът у най-младото поколение и през интернет то да научи истината за историята и да види истинските документи, а не да вярва на фалшивите македонистски тези в учебниците, по които са обучавани в училищата.

- Какво е мнението ви за българо-македонската комисия по историческите въпроси?

- Както се чува, работата ѝ е в пълен застой. Мисля, че ще трябва да минат две поколения в Македония, за да се намерят хора, с които можем да се разберем. Факти и документи срещу македонистките тези има достатъчно, включително и в архива на баща ми.

Например тук, в института, на стълбите има снимки на обяви във вестници, издавани откъдето Океана от българи от Македония на чист български език още отпреди Втората световна война. Една от многото например е озаглавена „Български склад за каменни въглища, леди храни за добитък“ и е подписана от бизнесмена Христо Лабаничаров от с. Любаница, Костурско. Има много такива обяви от хора от всички краища на Македония, станали търговци в Америка.

- Баща ви Иван Гаджев започва да събира архива година преди да се родите. Откога са първите ви спомени относно работата му?

- Още от най-малки с братята и сестрите ми обичахме да тропаме по вратата на зимника на къщата в едно от предградията на Детройт, където живеехме, който баща ми Иван Гаджев беше превърнал в архив. Там той записваше на магнетофон спомените на всички българи, идващи у нас, и особено на най-известните дейци на българските емигрантски организации в САЩ и Канада.

Преди да започна да помагам активно на баща ми за архива през 1997 г., дойдох да следвам в София. Върнах се в Щатите чак през 2010 г. През тези 12 години по негова заръка се занимавах с изграждането на сградата на института. От понеделник до петък бях в София на лекции, в събота и неделя си идвах в гр. Гоце Делчев.

Първоначално идеята на баща ми беше в България да е филиалът на института и в мазето на родната му къща тук да е хранилището за документи. За късмет успяхме да купим съседния парцел и решихме да вдигнем сградата, където сега се намира институтът. Затова и впоследствие той реши целият архив да бъде докаран от Америка в България. В продължение на няколко години докарахме 4 големи контейнера - около 60 т. документи и вещи. Почти целият архив три пъти е минал през ръцете на Иван Марков, който е приятел с баща ми от детството и е дългогодишен ръководител на библиотеката

СНИМКА АВТОРЪТ

в гр. Гоце Делчев. През 1982 г., преди промените, е изпратен от БАН в Детройт да види какво съдържа архивът на баща ми. Тогава беше 4 месеца у нас и успя да подреди всичко.

След това обаче в архива започват да постъпват още много документи от САЩ и Канада и се наложи в къщата ни в Детройт да бъде изградено допълнително помещение от 120 квадрата, където те да се съхраняват. Марков идва през 1992 г. за втори път и му направи каталог и за трети път свърши същата работа, когато целият архив пристигна в България. Проблемът обаче за нас е, че той е библиотекар, а не професионален архивист. Затова до ден днешен самият архив остава почти невъзможно да се ползва за научни цели от българските историци.

- Търсихте ли съдействие от някого в България по този въпрос?

- Да. Вече са към края преговорите с държавата за придобиването от нейна страна на колекцията от документи, събрани от баща ми. Само чакаме до края на месеца да излезе една оценка от „Държавни архиви“. Има съгласие от държавата в тази насока. Част от колекцията е взета в музея в Благоевград, да ги опишат. От Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ проявиха интерес към книгите.

Наех екип, който за 6 месеца направи само груб опис от над 100 страници на архива. Целта е държавата да види какво е съдържанието му и да се направи сделка. Има вариант да се откупи архивът заедно със сградата в гр. Гоце Делчев и тук да има център, както беше и желанието на баща ми.

- За кой период от 20-и век има най-много документи в колекцията?

- Най-малко са за времето след 1989-а, а най-много между 1944-та и края на 80-те години на миналия век. През това време българските емигранти са били най-активни. Писали са петиции до американските сенатори и президенти за нарушаването на правата на човека в България. Такъв пример е Българският национален фронт (БНФ) - най-голямата антикомунистическа организация извън страната. Те издаваха сп. „Борба“. Целият им архив е тук.

Интерес към документите има от чужбина. Историци от Чехия търсеха информация именно за антикомунистическите организации в страните от бившия съветски блок. Те са готови чак от там да дойдат да се запознаят с архива. Едно младо момче от БАН идва да събира информация за емиграцията ни в Северна Америка и се отказа, защото документацията не е систематизирана според стандартите на архивното дело.

Общо само заглавията на книги в колекцията са 28-29 хиляди. Има българо-английски джобен речник, дело на двама българи издатели от Торонто, Канада, от 1913 г.

- Верни ли са твърденията за предлагани големи суми от страна на емигранти от някогашна Югославия и след това от днешна Северна Македония за архива на баща ви?

- Татко ми е разказвал за посещения още преди 1989 г. на югославски дипломати вкъщи, на които са му били предложени 1-2 млн. долара, и то за малкия архив, който се побираше в зимника на къщата ни

Трябва да изчакаме реакцията и на академичните среди там

ВИЗИТКА

- Роден е на 28 юни 1977 г. в гр. Детройт, щата Мичиган, САЩ
- През 1995 г. завършва средното си образование в родния си град
- От 1997 до 2010 г. живее и учи в България
- През 2007 г. защитава магистратура по кинезитерапия в НСА „Васил Левски“
- Помощник-секретар е на Български културен център - Детройт
- От 20017 г. е директор на ИИБЕСА, намиращ се в гр. Гоце Делчев
- Владее говоримо и писмено английски и български

в Детройт. Доста по-късно, когато се събраха много документи, през 2004 г. идваха емигранти и от Скопие да видят за какво става дума, но след това не са ни търсили.

Баща ми докара този архив в България, за да остане тук, а не да отиде другаде.

- Има ли опасност, както през 1945 г. с архива на Македонския научен институт в София и костите на Гоце Делчев, и документите, събрани от баща ви, да се озоват в Скопие?

- Не. Няма подобна опасност.
- Според вас каква част от старата българска емиграция в Северна Америка е от Македония?

- Много голяма. Немалко хора бягат в Щатите още след Илинденското въстание от 1903 г. Следващите вълни са след балканските войни и Първата световна, когато Егейска и Вардарска Македония остават извън пределите на България. Част от тях са били членове на ВМРО.

- Какво знаете за отношението на баща ви Иван Гаджев към Иван Михайлов - Ванче?

- Баща ми бяга нелегално от България през 1968 г. през гръцката граница и година след това Михайлов нарежда от Рим той да стане секретар на пробългарската тогава Македонска патриотична организация (МПО). Баща ми обаче започва да разбира, че под влиянието на Михайлов се налага линията на македонистите в организацията. Ванчето е докарал нещата дотам да забрани на конгресите на МПО и в нашите черкви да се вее българското знаме. Затова баща ми се оттегля от поста и от 1976 г. започва да събира документите.

- Иван Михайлов (Ванче) в интервю около промените в България говори за българския характер на Македония. Наистина ли е налагал друга линия?

- Писмата му до и от него, писани до най-големите дейци на МПО години наред преди това, доказват

обратното. Оригиналите им са тук. Действията на Михайлов нажежиха обстановката в организацията, всички по-стари дейци се оттеглиха от нея и тя пропадна. Един от тях - Петър Ацев, почина от сърдечен удар на един от конгресите на МПО. Михайлов с интриги успя да предизвика и разцеплението в българската църква в Америка. В архивите на баща ми има много факти за този скрит фронт на Ванчето срещу България, които не са известни на историците тук.

- Вярно ли е, че Ванчето е ползвал много псевдоними?

- Да. Той винаги е бил конспиратор, макар че доста години преди да умре всички са знаели къде живее в Рим и никой не се е канел да го трепе. Явно обаче се е досещал, че може да се разбере какви ги върши, и в писмо до Добри Бумбалов - един от дейците на МПО в Детройт, Михайлов нарежда да се изгарят писмата му, като само се вземат бележки от тях, защото един ден писмата може да попаднат в ръцете на Гаджев, а той всичко публикува. Както и става след смъртта на Бумбалов. От архивите става ясно за атмосферата на интриги, налагана от Ванчето сред дейците на МПО.

Вече са дигитализирани магнетофонните записи с интервюта на баща ми с десетки дейци на МПО, които описват подмолната дейност на Иван Михайлов срещу българската идея сред емиграцията в САЩ и Канада.

- Какво се случва сега с МПО?

- В Чикаго има една група МПО - „Пирин“, които са момчета от нашия Пирински край. Те изгониха един по един всички македонисти от Централния комитет на организацията, но от предишната голяма организация останаха само 7 организации, като закрити са 25 други през годините. Възстановяването на МПО във вида, в който е създадена преди почти век в Щатите от македонските българи, може би ще отнеме много години.

- Новата българска емиграция проявява ли интерес към сдружаване?

- Да. В последните години има голяма активност. В Детройт вече има български културен център и училище към него. В Чикаго има 14 училища. Едно от тях отскоро е в собствена сграда, струваща над един милион долара, но в него има повече деца и така може да се самоиздържа.

- Значи има надежда, че българският дух отвъд Океана ще се запази?

- Наистина. Това са неща, направени от новата емиграция, които допреди петнайсетина години ги нямаше.

” Архивът на баща ми ще е полезен за нашите историци